

Сяргей Запрудскі

Распрацоўка правапісу беларускай мовы ў канцы 1920-х гг.

Апубліканана: Роднае слова. 2005. № 10. С. 39-42.

0. Акадэмічна канферэнцыя па рэформе беларускага правапісу і азбуکі 1926 г. (пра яе гл. наш артыкул: Запрудскі 2004) у значнай меры задаволіла імкненне беларускага грамадства сярэдзіны 1920-х гг. да асэнсання правапіснай тэматыкі. Тым не менш у беларускай арфаграфіі яшчэ заставаліся пытанні, якія маглі выклікаць непараразуменні або праста прыцягваць увагу дапытлівых людзей.

1. 1 кастрычніка 1927 г. пры кафедры жывой беларускай мовы Інбелкульта была створана Камісія літаратурнай мовы, якой была даручана апрацоўка матэрыялаў Акадэмічнай канферэнцыі і падрыхтоўка канчатковага праекта правапісу. У складзе гэтай камісіі была вылучана спецыяльная Правапісная камісія, у якую ўвайшлі С. Некрашэвіч (старшыня), А. Багдановіч (сакратар), Я. Лёсік, В. Ластоўскі, П. Бузук, Я. Бялькевіч, Я. Луцэвіч (Янка Купала) і У. Чаржынскі. Правапісная камісія пачала сваю дзейнасць 7 снежня 1927 г. і да 17 красавіка 1929 г. правяла 33 пасяджэнні (Беларускі правапіс 1930, 5).

З апублікананай у газеце “Звязда” 22 сакавіка 1928 г. інфармацыйнай нататкі даведваемся, што першапачаткова камісія мела намер падрыхтаваць праект правапісу да 1 ліпеня 1928 г. На першых пасяджэннях камісіі былі распрацаваны раздзел “Правапіс галосных” і (часткова) “Правапіс зычных”. Найбольш спрэчным пунктам для членаў камісіі аказаўся правапіс ненаціскнога *e*, адносна якога акрэсліліся два падыходы.

Згодна з першым, прапаноўвалася падпрадкаваць правапіс гэтай арфаграмы дзеянню марфалагічнага прынцыпу правапісу. Згодна з другім, пры вырашэнні напісання ў дадзеным выпадку павінен быў пераважаць фанетычны прынцып.

Аўтар публікацыі ў “Звяздзе” катэгарычна пярэчыў супраць прымяняння пры абазначэнні ненаціскнога *e* марфалагічнага прынцыпу, бо “ненаціскное *e*... будзе чытацца як *e*, што фактычна будзе азначаць калечанне нашай мовы... Вялікі расійскі ўплыў будзе дапамагаць змяшэнню ў вымаўленні націскнога і ненаціскнога *e*, а праз гэта і зніканню з беларускай мовы аднай з яе харэктэрных асаблівасцяў”. Аўтар артыкула выразна схіліўся да другога з падыходаў, што бытавалі ў камісіі, і прынамсі яўна лепшым за першы падыход лічыў захаванне існуючага правіла ў сукупнасці з удакладненнем, прынятym на Акадэмічнай канферэнцыі (М. Г. 1928).

У інфармацыйнай нататцы, апубліканай на старонках газеты “Савецкая Беларусь” 6 кастрычніка 1928 г., паведамлялася, што на пасяджэнні акадэмічнай рады Інбелкульта была выслушана справа здача старшыні правапіснай камісіі С. Некрашэвіча. Спецыяльна набранымі тлустымі літарамі газета паведамляла, што ў аснову праекта арфаграфіі “будзе пакладзены правапіс, якім зараз карыстаецца газета «Савецкая Беларусь»” (Праект рэформы... 1928).

2. У лютым 1928 г. адбылася публічная палеміка паміж Я. Лёсікам і І. Воўкам-Левановічам з нагоды выдання апошнім “Лекцый па гісторыі беларускай мовы”.

У выключна рэзкім водгуку-артыкуле на публікацыю падручніка І. Воўка-Левановіча Я. Лёсік зафіксаваў у гэтай кнізе шэраг адхіленняў ад усталіванага на той час правапісу. Гаворка ішла пра наступныя рысы:

- змякчэнне зубных *d*, *t*, *z* у чужаземных словах (*фанэцікі*, *сісьцемацізуе*, *пракцічны*, *дзіалектаў*, *съціль*);
- непаслядоўнасць у напісанні ненаціскнога *o* (*марфалогіі* – *морфологічных*, *фанэцічных* – *фонетычных*);

- незмякчэнне *л* у замежных словах (*церміналогії*, *дывалекталогії*, *філагагічнай*, *аналагічнай*, *марфалагічных*) (Лёсік 2003, 294).

У сваім адказе І. Воўк-Левановіч сцвердзіў, што рукапіс яго кнігі быў напісаны згодна з яго асаўістым пунктам гледжання на арфаграфію ў галіне перадачы чужаземных слоў. Аўтар “Лекцый...” звяртаў увагу на тое, што сяляне пераважна вымаўляюць *дзісціліна*, *арыхмеціка*, *капярацыя*, *пазіцыя*, *іньсьпектар* і што, увогуле, “вымаўленне з цвёрдымі зычнымі ў словах чужаземнага паходжання перад *e*, *i*, а таксама з мяккім *л* перад *a*, *o* ў нас час можна пачуць толькі ад вельмі старых людзей”. У сувязі з гэтым навуковец лічыў магчымым прыніць напісанні тыпу *дісціліна* (або нават *дісціліна*), *консътітутія*, *діалект*, *морфологія*, *філогенія* і пад. (Воўк-Левановіч 1928).

Публікацыя І. Воўка-Левановіча з’явілася першым друкаваным выступленнем у Беларусі супраць некаторых усталяваных падыходаў правапісу запазычаных слоў. Да 1928 г. ды і пазней правапіс запазычаных слоў у інтэрпрэтацыі тыпу трактоўкі І. Воўка-Левановіча, падобна, не прыцягваў нікай увагі; паказальна, што гэтыя праблемы зусім не былі прадметам абмеркавання на Акадэмічнай канферэнцыі.

3. У 1927 – 1929 гг. некалькі разоў з артыкуламі, прысвечанымі рэформе беларускага алфавіту і правапісу, выступіў паэт У. Дубоўка (параўн., напрыклад: Дубоўка 1927, Дубоўка 1928а, Дубоўка 1928б, Дубоўка 1929).

У галіне правапісу У. Дубоўка ўносіў прапановы скасаваць выключэнне ў правіле аб магчымасці нескарачэння у пасля галосных (*i*, наадварот, скарачэння у пасля зычных) у паэтычнай мове, а таксама ўдакладніць кадыфікацыю *у і ў*, *i і ў* у пачатку слова.

Увагу У. Дубоўкі прыцягнулі таксама прыстаўныя гуки. На думку паэта, для ўхілення немілагучнасці перад збегамі зычных ў беларускай мове павінны ўжывацца прыстаўныя галосныя *i* і *a*, аднак для некаторых выпадкаў (абумоўленых харектарам канцавога гука папярэдняга слова) іх выкарыстанне абмяжоўвалася (*шмат істужак*, але *белая стужка*; *на вялікай ігрушы*, але *вялікая груша*).

У галіне графікі У. Дубоўка пропаноўваў зрабіць наступныя змены.

А. Увесці спецыяльныя літары для пазначэння афрыкат [дз’] і [дж]. Для іх У. Дубоўка прыдумаў спецыяльныя знакі.

Б. Выключыць з беларускага алфавіту літару *ё*, замяніўшы яе знакам *ö*.

В. Увесці дыякрытычны знак для абазначэння падоўжаных зычных замест двухлітарных спалучэнняў.

Нягледзячы на тое, што пытанне ўвядзення спецыяльных літар у беларускі алфавіт для абазначэння афрыкат у сярэдзіне 1920-х гадоў многімі ўспрымалася як важная практичная задача, далейшага развіцця гэта тэма (падобна да іншых графічных пропаноў У. Дубоўкі) фактычна не мела.

4. Стабільная сітуацыя ў правапісе пасля правядзення Акадэмічнай канферэнцыі паўплывала на тое, што нават адзін з настойлівых прыхільнікаў рэформы беларускага правапісу сярэдзіны 1920-х гг., Я. Лёсік у другой палове 1920-х гг. выразна абмежаваў свае рэфарматарскія памкненні. У надрукаваным у 1929 г. “Праекце рэформы і стабілізацыі беларускага правапісу” ён пропанаваў толькі дзве больш-менш сур’ёзныя змены. Першая датычылася немагчымасці скарачаць на пісьме злучнік *i* і прыназоўнік *у*. Другой важнай навацыяй было неабазначэнне мяккасці свісцячых *з*, *с*, *дз*, *ц* перад наступнымі мяккімі зычнымі (Лёсік 1929). Як вядома, абедзве змены Я. Лёсік пропаноўваў яшчэ на Акадэмічнай канферэнцыі (Лёсік 2003, 239), але быў падтрыманы толькі часткова.

Настойлівасць Я. Лёсіка была ўзнагароджана: нягледзячы на тое, што гэтыя пропановы мелі даволі шматлікіх і аўтарытэтных апанентаў – у тым ліку С.

Некрашэвіча, Янку Купалу і інш. (Беларускі правапіс 1930, 49 – 51), у падрыхтаваным правапіснай камісіяй праекце яны былі прыняты (Беларускі правапіс 1930, 13, 15, 20).

5. Між тым з 1927 г. у часопісе “Асвета” сталі адносна рэгулярна з’яўляцца публікацыі метадыстаў, прысвечаныя навучанню пісьму ў школах.

5.1. У першым нумары часопіса за 1927 г. брат Я. Лёсіка Антон прааналізаваў 200 пісьмовых работ абітурыентаў 1926 г. Мінскіх двухгаловых педагогічных курсаў, у якіх былі выяўлены наступныя адхіленні:

- напісанне *я* замест *e* ў розных граматычных формах: *існуя, працуя, тоя ці іншиая пытаньне*;

- ужыванне канчатка *-a (-я)* замест канчатка *-ыць (-іць)* у формах дзеясловаў II спражэння 3-й асобы адзіночнага ліку цяперашняга часу абвеснага ладу: *прыводзя, знача*;

- ужыванне ненарматыўных канчаткаў прыметнікаў і назоўнікаў: *у цёмнум кутку, летшаю светлаю будучыну, у першаю чаргу, сельскаю гаспадарку; у вёсца, на вёсцэ і інш.*;

- ужыванне часціцы *ні* замест *не* (*ні адзін, ні раз, ні буду, ні думалі, ні адукованы*) *i*, наогул, напісанне *i* замест *e*: *прыдзіцца, прыдзім, будзім, пірастоюць і інш.*;

- непазначэнне мяккасці зычных: *весці* (замест *весъци*), *вязці* (замест *вязъци*), *барадзьбу* (замест *барадзьбу*) і інш.

Усе гэтыя адхіленні аўтар артыкула тлумачыў уплывам дыялектнай мовы.

Аўтар зрабіў выснову аб ніzkім узроўні выкладання беларускай мовы ў сямігадовых школах (Лёсік 1927, 69).

5.2. Аўтар артыкула “Да пытання аб арфаграфії ў школе” (Замбржыцкі 1927) звярнуў увагу на сацыяльныя ўмовы бытавання правапісу ў тагачасным беларускім грамадстве. На яго думку, арфаграфічныя навыкі ў школе таго часу ўяўлялі сабой “адно з самых хворых месц” (Замбржыцкі 1927, 38).

С. Замбржыцкі тлумачыў шматлікія правапісныя памылкі вучняў “спадчынай завірушнага часу, калі наша школа перажывала поўную разруху. У час рэвалюцыйных завірух некалі было займацца правапісам. Пісалі абы-як. На напісанне не зварочвалі нікай увагі, і памылкі набылі ўсе права грамадзянства” (Замбржыцкі 1927, 40). Пры комплекснай сістэме навучання набыццю правапісных навыкаў у тагачаснай пачатковай школе адводзілася мала часу, мала часу і ўвагі адводзілася для пісьмовых прац і ў другім канцэнтры сямігодак (Замбржыцкі 1927, 40 – 41). Частка настаўніцтва, на думку аўтара артыкула, “да свайго пісьма і да пісьма сваіх вучняў... адносіцца несур’ёзна, безуважна, абы-як”. Паводле сведчання аўтара, пішучы заявы, многія тагачасныя настаўнікі рабілі памылкі “у кожным слове”. С. Замбржыцкі зазначаў, што ведання правіл правапісу для набыцця ўстойлівых арфаграфічных навыкаў недастаткова: “Правільнае напісанне набываецца практикай, гэта ёсьць больш тэхнічнай звыкласцю, чым веданнем правіл напісання” (Замбржыцкі 1927, 39).

5.3. Пра стан навучання пісьма ў тагачасных школах, якое, паводле аднаго з назіральнікаў, у гэты час “дайшло да немагчымасці”, могуць сведчыць наступныя заўвагі: “Вучань як папала і чым папала панура, без зацікаўленасці мазаў па паперы, спадзеючыся стаць пісьменным чалавекам... Настаўнікі ж у значнай большасці [на гэта] не зварачалі ўвагі” (Каўпак 1928, 101). У апошнім артыкуле прыводзіліся прыклады падпісання вучнямі сваіх сышткаў (“для испісання зкнігі”, “па пісані беларуські”, “пісані клясні”, “матыматыкі”, “для Гіяметрый” і інш.), якія сведчылі пра тое, што культура пісьма знаходзілася ў школах у гэты час на вельмі ніzkім узроўні.

5.4. У артыкуле “Правапісная пісьменнасць у нашых сямёхгадовых школах” метадыста В. Самцэвіча звярталася ўвага на “велічэнную непісьменнасць” у мове, уласцівую школьнікам і ў нейкай меры школьнім настаўнікам. На яго думку, “правапісная непісьменнасць яшчэ досыць шырока пануе не толькі ў школах першай ступені, а і ў сямёхгодках, тэхнікумах і нават у ВНУ”. Аўтар канстатаўваў адсутнасць сістэматычнай працы ў набыцці арфаграфічных навыкаў (Самцэвіч 1928, 80, 84). Паводле В. Самцэвіча, здаючы сышткі пасля выканання пісьмовых работ, многія вучні нават не лічылі патрэбным уважліва правяраць напісане (Самцэвіч 1928, 83). Адсутнасць знакаў прыпрынку або іх няправільнью расстаноўку вучні ўвогуле не лічылі за памылку (Самцэвіч 1928, 83).

Аўтар артыкула “Правапісная пісьменнасць у нашых сямёхгадовых школах” лічыў, што тагачасны беларускі правапіс быў занадта складаны, характарызаваўся адсутнасцю цвёрда ўстаноўленых прынцыпаў і што на развіццё пісьменнасці вялікі ўплыў рабіла няўзгодненнасць правапісу розных выданняў.

5.5. Складаецца ўражанне, што з прыцягненнем большай увагі да фарміравання арфаграфічных навыкаў незалежна ад ступені складанасці правапісу арфаграфічная пісьменнасць вучняў паляпшалася. З аднаго боку, З. Сцяпura і А. Лёсік (першы вельмі асцярожна) пісалі аб нездавальнічым узроўні засваення вучнямі арфаграфічных правілаў. З другога боку, у пазнейшай працы А. Лёсіка паведамлялася, што “памылкі арфаграфічнага характару ў работах вучняў 7-годак выпуску 1928 г. (на адрозненне ад выпуску 1926 г. – С. 3.) з’яўляюцца выключэннем” (Лёсік 1928, 89). Увогуле А. Лёсік лічыў, што “з боку правапісу літар 7-годкі за два гады (з 1926-га па 1928-ы, калі не было ўнесена ніякіх зменаў у правапіс. – С. 3.) маюць значны прагрэс” (Лёсік 1928, 90; выдзелена аўтарам. – С. 3.).

Авалоданне арфаграфічна бездакорным пісьмом на фоне набыцця іншых арталагічных навыкаў у школе 1920-х гг. яшчэ не было задачай першаступенай важнасці. Некаторыя метадысты (параўн., напрыклад: Лёсік 1927, 68; Каўпак 1928, 100) паказалі, што звычайнімі ў вучнёўскіх працах таго часу былі памылкі на лагічную і граматычна правільную пабудову словазлучэнняў і сказаў, дакладна словаўжыванне і інш. Так, А. Лёсік прывёў у адным са сваіх артыкулаў прыклады наступных ужыванняў: *мне есьць жадання, вучыцца настаўніцай, жадаючы працягнуцца сваю адукцыю, хачу вучыцца на Пэдагагічных курсаў, вялікая роля ляжыць на настаўнікаў; весьці актыўны ўдзел з тым, чаго яшчэ не зразумела для нашых беларусаў* (Лёсік 1927, 68). Верагодна, менавіта такія, вельмі грубыя і найбольш заўважныя, памылкі, як і ўвогуле агульная патрэба навучання чытаць і пісаць найперш зімалі ўвагу тагачасных настаўнікаў. На фоне проблем такога характару імкненне дасягнуць арфаграфічнай пісьменнасці пэўны час у школах 1920-х гг. выглядала б як недазвольнай раскоша.

6. У выніку дзеяннасці ў 1927 – 1929 гг. правапіснай камісіі Інбелкульта быў падрыхтаваны праект беларускага правапісу, апублікаваны ў першай палове 1930 г. У прадмове да кнігі былі выкладзены звесткі пра фарміраванне правапісу беларускай мовы ў папярэдні перыяд, а таксама акрэслены прынцыпы працы камісіі:

“1. Рэфармаванне правапісу і азбукі размежаваць. У першую чаргу прыступіць да рэформы правапісу…

2. Пастановы і працы Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе правапісу і азбукі лічыцца не абавязковым, але аўтарытэтным матэрыялам.

3. Примаючы пад увагу дастатковую навуковую вартасць правапісу Б. Тарашкевіча і дзесяцігадовую практыку ўжывання гэтага правапісу, зрабіць толькі: а) некаторыя папраўкі ў гэтым правапісе ў бок яго спрашчэння, менавіта ў

тых мясцох, дзе практика паказала іх цяжкасць або няяснасць, і б) дапаўненні – там, дзе яны нераспрацованы ў Б. Тарашкевіча” (Беларускі правапіс 1930, 5 – 6).

За аснову ў сваёй дзейнасці камісія ўзяла правапіс Б. Тарашкевіча, сцвярджаючы, напрыклад, што, яна лічыла патрэбным “у правапісе гукаў прытрымлівацца ў асноўным галоўных прынцыпаў, якія вызначаны Б. Тарашкевічам”, і “прымаючы пад увагу дзесяцёхгадовую практику правапісу Б. Тарашкевіча і практику папярэдняга пісьма, захоўваць у некаторых выпадках традыцыйнае напісанне” (Беларускі правапіс 1930, 6).

Увогуле, пэўная частка правілаў у праекце была падрыхтавана ў адпаведнасці з фармулёўкамі, выкарыстанымі ў “Беларускай граматыцы для школ” Б. Тарашкевіча. Паводле прадмовы да праекта, да ліку такіх належалі правілы правапісу галосных *o* – *э*, *ё*, правапісу звонкіх зычных перад глухімі і ў канцы слова, правапісу глухіх перад звонкімі, правапісу спалучэнняў зычных, дзеяслоўных і прыслоўных прыставак, прыназоўніка у перад словамі, якія пачынаюцца з ненаціскнога галоснага *а*, правапісу *не* і інш.

Некаторыя фармулёўкі, аднак, былі камісіяй значна перароблены. Нашы назіранні паказваюць, што ў працэсе гэтай апрацоўкі камісія выкарыстала некаторыя фармулёўкі (часам уключна з ілюстрацыйным матэрыялам) “Праекта рэформы і стабілізацыі беларускага правапісу” Я. Лёсіка. Асобныя правілы праекта 1930 г. (правіла 2 – правапіс ненаціскнога *е*) былі ўкладзены ў адпаведнасці з пастановай Акадэмічнай канферэнцыі.

У дачыненні да усталявання правапісу запазычаных слоў і ўласных беларускіх імёнаў камісія, паводле прадмовы да праекта, імкнулася аддаваць перавагу падыходам, выпрацаваным для беларускай лексікі. Пры падрыхтоўцы раздзела “Правапіс чужаземных слоў” таксама была ўлічана ранейшая практика кадыфікацыі гэтага разраду лексікі ў падручніках Я. Лёсіка.

З прадмовы да кнігі можна даведацца і аб тым, што некаторыя правілы выклікалі вялікі роскід меркаванняў і былі прыняты толькі пры нязначнай перавазе пададзеных “за” галасоў. Такім правілам, напрыклад, было “кардынальнае пытанне беларускага правапісу” (Беларускі правапіс 1930, 8) – правапіс ненаціскнога *е*. Высвятляеца, што ўвогуле пры распрацоўцы гэтага правіла пад увагу прымаліся аж шэсць падыходаў: 1) *е* абазначаць толькі пад націскам, а кожнае ненаціскное *е* абазначаць літарай *я*; 2) *е* абазначаць толькі пад націскам, а кожнае ненаціскное *е* абазначаць літарай *ε*; 3) дапусціць этымалагічнае напісанне *е*, *я*; 4) дапусціць азначэнне дысіміляцыйнага якання (*весна*, *вела*, але *вясны*, *вялі*); 5) захаваць правапіс Б. Тарашкевіча; 6) прыняць рэдакцыю гэтага правіла згодна з пастановай Акадэмічнай канферэнцыі. У выніку перамог апошні падыход. Гэтаксама вялікія спрэчкі выклікалі правілы аб напісанні пачатковых *у*, *и* (насуперак пастанове Акадэмічнай канферэнцыі у праекце была падтрымана лёсікаўская пазіцыя аб немагчымасці скарачэння абодвух гукаў у пачатку слова, а таксама тады, калі яны з’яўляліся прыназоўнікам або злучнікам) і, асабліва, правіла аб непазначэнні асіміляцыйнага змякчэння свісцячых.

У цэлым у праекце 1930 г. былі захаваны асноўныя правілы, сфармульянныя ў 1918 г. Б. Тарашкевічам. Частка правілаў зведала рэдакцыйныя змены, асобныя правілы былі зменены істотна і частка правілаў не мела аналагу у правапісе Б. Тарашкевіча. Верагодна, меў рацыю адзін з пазнейшых крытыкаў гэтага праекта, калі сцвярджаў, што “ўся рэформа звязалася да надзвычайна аблежаванай колькасці змяненняў. Праект мы можам назваць толькі ўдакладненай зводкай таго, што мелася раней” (Баркоўскі 1931, 78).

Літаратура

- Баркоўскі В. І. Некаторыя заўвагі да праекту рэформы беларускага правапісу // Камуністычнае выхаванне. 1931. № 5. С. 73 – 78.
- Беларускі правапіс (праект). Мн., 1930.
- Воўк-Левановіч Я. В. Пацікавіўся, прачытаў і... пашкадаваў, што прачытаў // Савецкая Беларусь. 1928. 22 лютага (№ 45).
- Дубоўка У. Некаторыя прыватныя выпадкі мілагучнасці нашай мовы // Узвышша. 1927. № 4. С. 88 – 93.
- Дубоўка У. Праект літар для гукаў *ձ* і *дж* // Узвышша. 1928а. № 4. С. 161 – 177.
- Дубоўка У. Беларускі згук (афрыката *дж*) і літара “Село” // Узвышша. 1928б. № 5. С. 184 – 191.
- Дубоўка У. Лацінка ці кірыліца. Да праекту рэформы беларускага альфабету // Узвышша. 1929. № 1. С. 100 – 113.
- Замбржыцкі С. Да пытання аб арфаграфії ў школе // Асвета. 1927. № 3. С. 38 – 42.
- Запрудскі С. М. Акадэмічная канферэнцыя па рэформе беларускага правапісу і азбуки 1926 г. // Веснік БДУ. Серыя 4. 2004. № 3. С. 21-26.
- Каўпак А. Вынікі вывучэння пісьма ў 15 сав. школе (г. Мінск) // Асвета. 1928. № 4. С. 100 – 105.
- Лёсік А. Беларуская мова ў сямёхгодках // Асвета. 1927. № 1. С. 66 – 69.
- Лёсік А. Ступень пісьменнасці вучняў 7-гадак выпускі 1928 г. // Асвета. 1928. № 8. С. 86 – 94.
- Лёсік Я. Праект рэформы і стабілізацыі беларускага правапісу // Асвета. 1929. № 3. С. 23 – 35.
- Лёсік Я. 1921 – 1930. Збор твораў / Уклад., прадм. і камент. А. Жынкіна. Мн., 2003.
- М. Г. Да рэформы беларускага правапісу (Спрашчэнне ці ўскладненне) // Звязда. 1928. 22 сакавіка.
- Праект рэформы беларускага правапісу хутка будзе закончан // Савецкая Беларусь. 1928. 6 кастрычніка.
- Самцэвіч В. Правапісная пісьменнасць у нашых сямёхгадовых школах // Асвета. 1928. № 5-6. С. 80-91.